

TARIX FANINI O'QITISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

Mirkomilov Baxtiyor Mirkomilovich

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti professor, tarix fanlari nomzodi.

Shomurodov Shuhrat Abdunabi o'g'li

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Tarix fanini o'qitishdagi xorijiy davlatlar tajribasi, jumladan Amerika Qo'shma Shtatlari, Germaniya, Buyuk Britaniya davlatlari ta'lim tizimlarida Tarix fanini o'qitish tajribasi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Rim; Reygan; Zimmerman; Buyuk Britaniya; Yunoniston; Germaniya; Profil; Tarix

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается опыт преподавания истории в зарубежных странах, включая системы образования Соединённых Штатов Америки, Германии и Великобритании. Особое внимание уделено методам и практикам преподавания истории в этих странах.

Ключевые слова: Рим; Рейган; Циммерман; Великобритания; Греция; Германия; Профиль; История

ANNOTATION

This article discusses the experience of teaching History in foreign countries, including the education systems of the United States, Germany, and the United Kingdom. It highlights the methods and practices used in teaching History in these countries.

Keywords: Rome; Reagan; Zimmerman; United Kingdom; Greece; Germany; Profile; History

KIRISH

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida har jihatdan rivojlangan kishini tarbiyalash muammosi hozirgi kunning asosiy talabi bo'lib turibdi. Chunki, jamiyatda yuz berayotgan inqilobiy o'zgarishlarni insonning o'zini o'zgartirmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Ammo, yangi kishini tarbiyalash o'zo'zidan emas, balki ijtimoiy munosabatlar yangilanishi jarayonida amalga oshadi. Bu jarayonda maktablar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot texnologiyalari yetakchi o'ringa chiqib olgan hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlarda maktablar tizimini, ta'lim mazmunini yangilash zaruratga aylandi. Eskicha o'qitish usullari va metodlari ma'nau eskirib, ta'limning ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan metodlari va shakllariga ehtiyoj kuchaydi. Ta'lim-

tarbiyada samarali islohotlarni amalga oshirish talab etilayotgan hozirgi davrda esa ilmiy texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolutsiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladigan jamiyat a'zolarini yetishtirib berish, ta'lim mazmunini yaxshilashda pedagogik vositalarni qo'llash, ta'limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yul oshish, uning muhim tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o'rganish ayni muddaodir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Germaniyadagi ta'lim tizimiga asoslanib, bolalar boshlang'ich ("propedevtik") ma'lumotni boshlang'ich maktabdayoq olishadi (1-4 (6) sinflar) deb aytishimiz mumkin. Keyin tarix alohida va majburiy mavzu sifatida paydo bo'ladi. o'quv dasturi (5-6-sinflardan). Ikkinchi bosqichda (10-13-sinflar) tarix hali ham majburiy fan hisoblanadi, ammo uni "profil" darajasida o'rganish mumkin (va shu bilan birga odatdagi darajada). O'qitishga konsentrik yondashuv amalga oshiriladi, ikkinchi bosqichda butun tarix kursi o'rganiladi va ikkinchi bosqichda u takrorlanadi, ammo allaqachon murakkab, muammoli darajada bo'ladi, ammo kursning muammoli taqdimoti umuman birinchi bosqich uchun ham xosdir.

Nemisning turli shtatlarida umuman ta'limga va xususan tarixni o'qitishga har xil yondashuvlar mavjudligi allaqachon aytib o'tilgan. Ammo, asosan, o'quv predmeti tarixining maqsad va vazifalari, dasturlarning didaktik va uslubiy soslanishi bir-biriga o'xshashdir. Tabiiyki, tarix ta'limda muhim rol o'ynaydi va davlat vatanparvarlik ruhida tarbiyalangan va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan jamiyat a'zolaridan manfaatdor. Tarixning predmet sifatida qo'shgan hissasi va ahamiyati o'quv dasturida quyidagicha belgilanadi: " Demokratik jamiyatga kattalar, ma'lumotli va siyosiy qobiliyatga ega fuqarolar kerak. Hozir ham, kelajak ham odamlar o'tmishni qanday tasavvur qilishlariga bog'liq. "

Dasturni tuzuvchilar tarixiy ta'lim mazmunini tanlashda zamonaviy tarixiy bilimlarning cheksiz omilini, ya'ni butun tarixni, ayniqsa maktab ichida taqdim etishning iloji yo'qligini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydilar. "Ammo maktab tarixi kursi o'z-o'zini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ob'ektiv, etarlicha to'liq bilimlarni taqdim etishi kerak. Germaniyada turli xil ijtimoiy ehtiyojlarni qondiradigan turli xil maktablar mavjud va shunga ko'ra, turli maktablarda tarixni o'rganish uchun ajratilgan vaqt har xil. Haqiqiy maktab 6, 8, 9, 10-sinflarda tarixni o'rganishni ta'minlaydi (keyin 7-sinfda tarix yo'q)

Tarixni o'rganish uchun har bir o'quv yiliga 52 soat ajratilgan. Asosiy maktabda tarix 6, 7, 9, 10-sinflarda o'rganiladi (soatlar shunga ko'ra taqsimlanadi: 26/52/52/52). 6-sinfda soat soni ikki baravar kamayadi Masalan, ikkala turdagi maktablarda kirish mavzularining tuzilishi asosan bir xil. Ammo ba'zi bir kelishmovchiliklar ham mavjud. Shunday qilib, asosiy maktab, haqiqiy maktabdan farqli o'laroq, uchta mavzuni (Rim

imperiya poytaxti sifatida Rim va nemislar, nasroniylik) taklif qilgan holda (ya'ni kirish darslaridan so'ng) Qadimgi Rim tarixini o'rganishni ta'minlaydi. . Qadimgi Misr va Qadimgi Yunoniston tarixini o'rganish bu erda qoldirilgan. O'rta asrlar tarixini o'rganishda materiallar ham biroz taqsimlangan. Ya'ni, bu maktab o'quvchilarga keng gumanitar bilimlarni berishga yo'naltirilmaganligi sababli, asosiy maktabdagi materiallar biroz qisqartiriladi va qisqartirilgan shaklda o'qitiladi. U texnik mutaxassisliklarga ko'proq moyil. «Tarix darslarida o'quvchilarni turli xil o'quv faoliyatiga o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari haqida gapirar ekanmiz, dasturlarni tahlil qilish asosida, ular maktab turiga (ya'ni, haqiqiy yoki asosiy maktab) qarab farq qilmasligini aytishimiz mumkin.

Qoida tariqasida, differentsiatsiya faqat o'quvchilarning psixologik, yosh (bilish) qobiliyatlari asosida seziladi: 6-7 sinflarda bular, avvalambor, ekskursiyalar, vizual narsalar bilan ishlash, modellashtirish, elementar rekonstruksiya qilish, ishlash xarita. Keyin quyidagi tadbirlar ustunlik qila boshlaydi: tarkibni tahlil qilish, tarixiy manbani tanqid qilish va talqin qilish, ma'lumotlarni qayta ishlash (rasmlar, video ketma-ketliklar, TCO (kompyuterlar) dan foydalanish va nemis maktabidagi tarix darslarining ko'rinishini tavsiflovchi boshqa murakkab tadbirlar. Hikoyalar turli xil fanlararo aloqalarni amalga oshirishni belgilaydi. Umuman olganda Germaniyada tarix ta'limi o'quvchilarning tarixiy bilimlar sohasidagi vakolatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Tarix dasturlarining mazmuni juda katta miqdordagi material bo'lib, ular o'zlashtirishi kerak.

NATIJA

AQSh maktablarida tarixni o'qitish tabiiy ravishda Amerika jamiyatining maqsadlariga xizmat qilish uchun mo'ljallangan. Tarixni o'qitish o'rta maktabda boshlanadi (ya'ni 6 yoki 7 sinf). Talabalar matematika, ingliz tili, tabiiy va jismoniy tarbiya darslari, darslar va ijtimoiy fanlar bo'yicha darslarga qo'shimcha ravishda (ko'pincha dunyo tarixini o'z ichiga olgan) qatnashishlari shart. O'rta maktabda diplom olish uchun minimal talab AQSh tarixi va hukumati kabi 2-4 yillik ijtimoiy fanlarni o'z ichiga oladi. Agar biz maktabda tarixni o'qitish vaqtlari haqida gapiradigan bo'lsak, unda esda tutish kerakki, "aytib o'tilganidek," har bir maktab okrugi ma'muriyati o'quv dasturi, o'quv materiallari va boshqalar to'g'risida o'z qarorlarini qabul qiladi .

Odatda tarixga haftasiga 5 akademik soat ajratiladi (ya'ni kuniga 1 dars). " Shu bilan birga, soatlarning soni maktab o'quv dasturi va davlatning ijtimoiy topshirig'iga qarab farq qilishi mumkin. Shunisi diqqatga sazovorki, "Amerikalik o'quvchilarning aksariyati har yili tarixni o'rganishadi. 'qitish metodlariga kelsak, birinchi navbatda Amerika maktablaridagi 'qituvchilarning malakalariga to'xtalib o'tish kerak. Nyu-York universiteti ta'lim aktabining ta'lim tarixi dasturi direktori Jonathan Zimmerman "malakali 'qituvchilarni jalb qilish ta'limning dolzarb masalasidir. Agar o'qituvchi tarixni o'quvchilarga qanday taqdim etishni bilmasa yoki undan ham yomoni, o'zi

bilmasa, u bolalarni qiziqtirishi mumkin emas. Amerika Qo'shma Shtatlarda tarixni o'qitish qat'iy ravishda maktab darsliklariga asoslangan. "Qo'shimcha qilish kerakki, ularni nashr etish jiddiy biznes. Bu sohada raqobat juda zo'r.

Qo'shma Shtatlardagi tarix darsliklari, tabiiyki, o'quvchilarda o'z mamlakati bilan g'ururlanishini, vatanparvarligi va fuqaroligini shakllantirishlari kerak.

Mamlakat tarixi, albatta, qora ranglarda o'qitilmaydi: unchalik yoqimli faktlar yozilmaydi va sustlashtirilmaydi (aslida maktabda tarixni o'qitishga eng sodda, asosiy bilimlarni olish uchun bunday yondashuv, juda asosli). D. Zimmerman Amerika jamiyatida "Amerika tarixini qanday o'qitish kerakligi masalasida chuqur madaniy va mintaqaviy farqlar mavjudligini ta'kidlaydi. Asosiy savol:" Tarix ta'limining maqsadi nima bo'lishi kerak: mamlakatga muhabbatni tarbiyalash yoki tarbiyalash bolada tanqidiy fikrlash? " Tarixga oid zamonaviy darsliklarda AQSh tarixida juda ko'p murakkab, ziddiyatli daqiqalar bo'lganligi aytiladi. Maktab darsliklariga berilgan nomlar diqqatga sazovordir. Ularni deyarli har doim quruq va zerikarli emas, balki jarangdor va baland ovoz bilan chaqirishadi, masalan, "Ozodlik izlab" yoki "Amerika millatining yuksalishi". O'qitish metodikasi nuqtai nazaridan bolalarga ko'pincha faqat turli janglarning sanalari, ismlari, faktlari va unvonlari o'rgatiladi. "Hikoyani o'rganish o'rniga bolalar shunchaki ma'lumotni yodlab oladilar va imtihonlarni topshirgandan so'ng uni xotirjam unutishadi. Ularning o'tmishdagi voqealar bilan shaxsiy munosabatlari yo'q. Aslida bu mavzu eng qiziqarli bo'lishi kerak, ammo U eng zerikarli maktab o'quvchilari. Shuning uchun amerikaliklar faqat bugungi kun haqida o'ylashadi. "Multimedia uskunalari, xaritalar, fotosuratlar, Internetresurslar, videofilmlar, maxsus o'quv dasturlari va boshqalar ham tarixni o'rganishda faol foydalanilmoqda, bu Amerika maktablarining qo'shimcha ta'lim bilan yaxshi jihozlanishining ko'rsatkichidir. Amerika maktablarida tarix va boshqa ijtimoiy fanlardan imtihonlar ko'pincha yozma ravishda olinadi. Imtihonda olingan baho fan uchun yiliga bitta umumiy bahoni hisoblash uchun ishlatiladi. Shunday qilib, Amerika Qo'shma Shtatlar, avvalambor, jamiyat taraqqiyotining tarixiy va siyosiy sharoitlari tufayli maktablarda o'qitishning o'ziga xos tizimini (tarixni ham o'qitish) rivojlantirdi. Amerikaliklarning o'zlari bunday tizimni namunali deb bilishadi.

MUHOKAMA

Odatda "Britaniya orollarida tarixiy fikrlash to'g'risida alohida gapirish odat tusiga kirmagan. U erda ular doimo ong haqida bir butun bo'lib kelgan va gaplashmoqdalar, demak, tarixni o'rganish jarayonida o'tmishning mavhum emas" ilmiy ko'rinishi , "... lekin ajralmas shaxs o'zining axloqiy, g'oyaviy va siyosiy - fuqarolik pozitsiyalarining xilma-xilligi bilan ajralib turadi."Ushbu yondashuvga asosan ingliz maktab o'quvchilari, umumiy dalillarga ko'ra, "maktabda kam siyosiy ma'lumot olishlari" yordam beradi va ularga berilgan narsalar "bilvosita - oddiy mavzular, xususan tarix yordamida amalga oshirishga moyil". Maktabda tarixni o'qitishning zamonaviy ingliz

tizimi XX asrda shakllandi va 1988 yilgi islohot uning shakllanishida muhim rol o'ynadi. Ta'limni isloh qilish to'g'risidagi qonun (1988) barcha darajadagi ta'lim sifatini oshirishga, o'qitish standartlarini oshirishga, ta'lim sohasida tanlov erkinligini kengaytirishga qaratilgan va ommaviy ovoz berish orqali qabul qilingan.

Bundan tashqari, "1972 yilda maktab o'quvchilari uchun maktab kengashi loyihasi yangi mavzular -" ayollar ", " qora "va" mahalliy "tarixni o'z ichiga olgan va" buyuk an'ana "dan tubdan chiqib ketganligini ko'rsatdi. Shunday qilib, tarixni xurofotlar va milliy ziddiyatlardan ajratib o'rganish boshlandi. Buyuk Britaniyada zamonaviy tarix maktablari juda bag'rikeng va ob'ektivdir.

Britaniyalik maktab tarixini o'qitishning maqsadlariga kelsak, ingliz nazariyotchilari va amaliyotchilari umumiy kontseptsiyani ishlab chiqishda, ularning maqsadi o'zini tutishga tayyor bo'lgan shaxsning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish ekanligini ta'kidladilar (aql doirasida). "Shuning uchun tarixchilar shunday deb yozishgan:" Talabalarning ongiga nafaqat o'tmishning bugungi kunga va kelajakka ta'sirining muqarrarligini, balki inson munosabatlarining cheksiz murakkabligi, qarama-qarshi manfaatlarining muvozanati va uni saqlash qiyinligini ham etkazish kerak. Shuningdek, ular ularni siyosiy masalalarni individual yoki sinfiy manfaatlar emas, balki umumiy manfaatlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqishga tayyorlashlari va tegishli mas'uliyatsiz qonun bo'lmasligi va o'z-o'zini boshqarish asoslari erkin munozarasi va hukmronlikning yagona alternativasi ekanligiga ishonch hosil qilishlari kerak. Maktab tarixi kursi, metodistlar ta'kidlaganidek, "fuqarolik ruhini, jamiyatga daxldorlik hissini va uning zimmasidagi mas'uliyatni tarbiyalashi" kerak.

O'qitishning yangi tizimining natijalari deyarli amalga oshirilgandan so'ng darhol kutilgan edi. Shunday qilib, 1990-yillarning o'rtalaridan boshlab universitetlarga tarixiy mutaxassisliklar bo'yicha 80 ta o'ringa 1200 ta ariza kelib ushay boshladi va maktabdan endigina chiqqan 1-kurs talabalarini tayyorlash o'qituvchilarni hayratda qoldirdi, talabalar tarixiy bilim va ko'nikmalarni juda yaxshi o'zlashtirdilar. Britaniya maktabida asosiy bilim manbai va sinfda ishlash vositasi darslik emas, balki hujjat yoki boshqa tarixiy manbadir. Buyuk Britaniyadagi maktabda tarixni o'rganish siyosat va urushlarga e'tibor bermaydi, ammo inglizlarning turli davrlarida kundalik hayotini o'rganishga ko'p vaqt ajratadi. "O'qish uchun darsliklar va kitoblar faqat yordamchi material bo'lib xizmat qiladi. Darslar, ayniqsa quyi sinflarda, ko'pincha suhbatlar bo'lib, unda "ilgari odamlar qanday yashagan" degan fikrlar yuritiladi. Tabiiyki, bolalar uchun ular bilan bevosita bog'liq bo'lgan tarixni o'rganish ancha qiziqroq, demak, bolalar katta qiziqish bilan o'zlarining qishloqlari, shaharlari, ko'chalari yoki boshlang'ichlari bilan o'z oilalari tarixini - kichik tarixni o'rganadilar.

Buyuk Britaniyada, boshqa G'arb mamlakatlarida bo'lgani kabi, bizning mamlakatimizda qabul qilingan materiallarni mamlakat va odamlar tomonidan xronologik tartibda muntazam ravishda taqdim etishdan farqli o'laroq, tarix "mavzular

bo'yicha" berilgan. Milliy o'quv rejasi faqat tarixning asosiy boblarini belgilaydi, ulardan talabalar bir nechta modullarni" o'tishlari "kerak; bu boblarga" dunyo tarixi ", ya'ni Buyuk Britaniyadan tashqari barcha davlatlarning tarixi (dunyoshunoslik) va undan oldingi va keyingi tarix kiradi. Modul odatda bir necha darslarni o'z ichiga oladi, berilgan mavzu va butun semestr davom etishi mumkin. Bu sizga mavzular o'rtasidagi aloqalarni aniqlashga imkon beradi.

Mamlakat tarixidagi "ziddiyatli muammolar", ingliz o'qituvchilarining fikriga ko'ra, qarama-qarshi nuqtai nazarlarni bayon qilib, xolis va xolisona taqdim etilishi kerak. Baholar o'qituvchining ma'ruzada aytgan so'zlarini oddiy takrorlash uchun emas, balki o'z g'oyalarini rivojlantirish, o'z loyihasini ishlab chiqish uchun resurslardan (Internet, kutubxonalar) foydalanish uchun, eng muhimi, mazmunli, mavzu bo'yicha har tomonlama ma'lumotli va asosli javob. Tarix darslarida o'qituvchining fikriga to'g'ri kelmasa ham o'z fikri rag'batlantiriladi. Faqat uni himoya qilish va isbotlash kerak. Ota-onalar xohishiga ko'ra tayyorgarlik maktabida (ya'ni tayyorgarlik maktabiga tayyorgarlik) tarixni o'rganishni boshlashi mumkin. Umuman olganda, "4-5 yoshli ingliz bolasi, tayyorgarlik maktabida, rivojlanish dasturlari orqali" tarixga tegishi "mumkin, masalan, qadimgi yunon vaza maketini chizish, qadimgi Rim jangchisini o'ynash yoki o'rta asr bo'yog'ini katlama - aksariyat ingliz maktablarida bu fan alohida fan sifatida o'qitila boshlaydi, 11-14 yoshli o'quvchilar tarixga haftasiga 1,5 soat, 9 ta imtihon fanidan esa 2-2,5 soat sarflaydilar. Maktabni tugatgandan keyin tarix imtihonini topshirmoqchi bo'lgan 16-18 yoshli o'quvchilar haftasiga kamida 3,5 soat tarixni o'rganishga sarflaydilar. "... Ushbu fan majburiy emas, masalan, ingliz tili, matematikadan va "tabiiy fanlar" (tabiatshunoslik) dan farqli o'laroq va agar xohlasa, talaba uni 14 yoshida o'rganishni to'xtatishi mumkin.

XULOSA

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, tarix fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik usullardan foydalanish, texnologiyalarni jalb etish, milliy va global tarixni uyg'unlashtirish, shuningdek, tanqidiy fikrlash va qiyosiy tahlil ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuvlar o'quvchilarda tarixiy voqealarni chuqur tushunish, o'rganish jarayoniga qiziqishni oshirish va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga yordam beradi. O'zbekistonda ushbu tajribalarni tatbiq etish tarix fanini o'qitish samaradorligini oshirishda muhim qadam bo'ladi. Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ishki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan haqiqatdir. Shu tufayli ham chet mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan yilga - oshib bormoqda. Yaponlarda masalan, «maktab muvaffaqiyati va farovonlik timsoli» gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi», degan fikr ishonch va e'tiqodga aylangan. Ta'lim to'g'risidagi g'amxo'rlik taniqli siyosatchilarning ham hamisha diqqat – e'tiborida bo'lgan. Shuning uchun ham AQSH

ning sobiq Prezidenti

R.Reyganni, Buyuk Britaniya Bosh vaziri M.Tetcherni, Fransiya Prezidenti F.Mettiranlarni maktab islohotining tashabbuskorlari deb bejiz aytishmaydi. F.Mitteran maktabni «Jamiyatini harakatlantiruvchi kuch» deb hisoblagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ergashev SH., Xodjaev B., Abdullaev J. Jahon tarixi (1918-1991 yillar). 10-sinf. Darslik – T.: «TURON-IQBOL», 2017.
2. Ilhomov Z.A. Tarix fani metodologiyasi (tarixiy bilish, tarixiy ong va tarixiy xotira). T.TDPIU. 2015.
3. Ikhamov Z.A. The Logical Theory of Evidence-Based Interpretation (scientific source analysis). Indonesian Journal of Innovation Studies. Vol 10 No 1 (2020)
4. Rajabov Q., Zamonov A. O‘zbekiston tarixi (1917-1991 yillar). 10-sinf. Darslik – T.:G.Gulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017.
5. Raximov O.D., Turg‘unov O.M., Mustafayev Q.O., Ro‘ziyev H.J. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari - T.: Fan va texnologiya, 2013.
6. Sagdullaev A.S., Kostetskiy V.A. Tarix. Qadimgi dunyo. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari 6-sinfi uchun darslik. – T.: “Yangiyo‘l Poligraf Servis”, 2017.
7. Salimov T.O‘., Sulstonov F.E. Jahon tarixi (milodiy V asr oxiridan – XV asr oxirigacha). Umumiy o‘rta ta’lim maktablari 7-sinflari uchun darslik.–T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2017.
8. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри.-Т.:Янги аср авлоди, 2016.318
9. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик.Асқар Маҳкам таржимаси.Тошкент. Шарқ, 2015.732 б
10. Ганиева М.А., Файзуллаева Д.М. Ўқитишнинг лойиҳавий технологияси тўплами. Методик қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2013. – 83 б.
11. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М., Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш. Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2011. - 206 б.
12. Жўраев У. ва бошқалар. Жаҳон тарихи (XVI – XIX асрлар). Умумий ўрта таълим мактаблари 8-синфлари учун дарслик. –Т.: “Чўлпон”, 2014.
13. Жўраев У., Усмонов К., Нурқулов А., Жўраева Г. Тарихдан ҳикоялар. Умумий ўрта таълим мактаблари 5-синфлари учун дарслик.–Т.: “Чўлпон”,2015.
14. Зиёмухаммадов Б. Педагогик маҳорат асослари. Т.:ТІВ-КІТОВ, 2009
15. Зиямухамедова С, Зиямухамедов Б. Новая педагогическая технология.Т.: Абу Али ибн Сино, 2002.
16. Илхомов З. Қўқон хонлиги давлатчилиги тарихининг манбашунослик масалалари. Очерки историографии государственности Узбекистана.

Том 1. Институт истории АН РУз. Д.А.Алимова. –Т.: Издательство “Navro’z”, 2018. 380с.

17. Илҳомов З.А., Р.Мулладжанова Замонавий тарих фанининг айрим назарий масалалари (концепциялар, назариялар ва илмий қарашлар).

Тарих фани методологияси ва тарих таълимининг долзарб муаммолари.

Республика илмий амалий конференцияси материаллари. Навоий.

НавДПИ. 2019. 31-34-бб

18. Иноятов У.И., Муслимов Н.А., ва бошқ. Педагогика (нопедгогик олий таълим муассасалари учун). – ТДПУ, 2013.15,25 б.т.

19. Иноятов У.И., Муслимов Н.А., ва бошқ. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб. - Тошкент, “Илм-Зиё” нашриёти, 2012.12 б.т.

20. История государственности Узбекистана (Библиография). ЎзР ФА асосий кутубхонаси. Тошкент. 2018.